

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

РИБАЧКІВСЬКА ЛЮДМИЛА ЄВГЕНІЇВНА

УДК 811.161.2+811.111]'44(043,3)

СЛОВОВІРНІ ГНІЗДА З ВЕРШИНАМИ-ОНИМАМИ
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ:
КОНТРАСТИВНИЙ АСПЕКТ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному лінгвістичному університеті,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Денисова Світлана Павлівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
кафедра німецької філології та перекладу
і прикладної лінгвістики,
професор кафедри

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Кравцова Юлія Валентинівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
кафедра слов'янських мов,
завідувач кафедри

кандидат філологічних наук, доцент
Орендарчук Оксана Леонідівна,
Навчально-науковий інститут іноземних мов
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
кафедра іноземних мов,
доцент кафедри

Захист відбудеться “28” листопада 2017 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “27” жовтня 2017 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню словотвірних гнізд (далі – СГ) з вершинами-онімами в українській та англійській мовах у контрастивному аспекті.

Сучасний етап розвитку дериватології характеризується намаганням систематизувати словотвірні одиниці на нових концептуальних чи методичних засадах, переглянути й уточнити наукові поняття, що сформувалися впродовж кількох десятиліть становлення цієї науки, яка широко представлена працями із загальної теорії словотвору, виконаними на матеріалі як *української* (С.Ф. Бевзенко, П.І. Білоусенко, З.О. Валюх, К.Г. Городенська, Є.А. Карпіловська, Н.Ф. Клименко, М.Я. Плющ), так і *англійської* (І.А. Гонта, Т.В. Гончарова, С.М. Єнікєєва, Л.Ф. Омельченко, М.М. Полюжин, Т.С. Толчєєва, R. Beard, T. Berg, Dalton-Puffer, L. Feldman та ін.) мов.

Наразі вже сформувалися самостійні напрями в осмисленні різних категорій, моделей, способів і засобів словотворення: *функціональний* (Ф.С. Бацевич, Н.Б. Іваницька, В.Д. Кан, А.Е. Левицький, М.Д. Степанова та ін.), *когнітивний* (О.Л. Березович, Т.І. Вендіна, Ю.В. Кравцова, М.М. Полюжин та ін.), *ономастологічний* (А.М. Архангельська, Т.Р. Кияк, О.С. Кубрякова, О.О. Селіванова, О.В. Тищенко та ін.), *семантичний* (О.В. Дияк, Н.Г. Іщенко, О.Д. Мєшков, О.Д. Микитин та ін.) тощо, представники яких працювали в рамках двох основних підходів: *формантоцентричного* та *основоцентричного*.

Останнім часом найбільша увага дослідників у царині словотвору зосереджена на вивченні поняття СГ з позицій основоцентричного підходу, яке було запропоноване свого часу І.І. Коваликом і сьогодні активно продовжує розроблятися учнями його дериватологічної школи (Р.О. Бачкур, В.В. Грещук, І.Ф. Джочка, Н.М. Пославська та ін.). Зазначений підхід ґрунтується на використанні твірної основи як засобу виявлення типології лексичної деривації і передбачає встановлення адекватної йому комплексної одиниці класифікації й опису дериваційної системи.

СГ вважають найбільш загальною основоцентричною комплексною системотворчою моделлю, яку досліджували на матеріалі української мови (В.В. Грещук, О.В. Дияк, Є.А. Карпіловська, Н.Ф. Клименко, І.І. Ковалик, М.П. Лєсюк); російської (О.А. Земська, О.С. Кубрякова, О.М. Тихонов); польської – (Т. Вогельгесанг, Г. Ядацька); англійської (С.М. Єнікєєва, G. Halkiel, L. Bauer, G. Malkiel). Окрему проблему в розкритті системного характеру СГ становить їх аналіз у зіставному аспекті, спроби якого вже розпочато (М.П. Білоус, Т.І. Величко, В.В. Лопатін, Є.С. Отін, Н.О. Павленко), але ця проблема є ще далекою від її вирішення. На сьогодні наявні лише поодинокі праці, присвячені зіставленню СГ із залученням російської та англійської мов (І.В. Альтман, П.А. Соболева); російської і татарської (А.А. Амінова, В.Г. Фатхутдінова); російської, англійської і кабардинської (М.З. Кушхабієва і Є.М. Меднікова).

Вивчення механізмів формально-семантичної організації СГ, виявлення лінгвістичних і позалінгвістичних факторів, що впливають на їхнє моделювання в різних мовах, – все це тільки починає розроблятися, а тому обраний контрастивний підхід до зіставлення моделей ономастичного конструювання СГ в українській та англійській мовах є на часі.

Актуальність теми дисертації визначається її зорієнтованістю на вивчення сучасних процесів номінації, зокрема словотвірної, і, насамперед, на розкриття механізмів утворення ономастичних одиниць за допомогою способів, засобів і моделей словотвору, однією з яких є словотвірне гніздо. Обраний у дослідженні контрастивний підхід аргументує необхідність зіставлення словотвірних гнізд із вершинами-онімами в далекоспоріднених мовах – українській та англійській і сприятиме виявленню як спільних закономірностей у словотвірних і ономастичних системах цих мов, так і відмінностей, пов'язаних із впливом позамовних факторів на нові процеси словотвірної деривації у кожній із зіставляваних мов.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Київського національного лінгвістичного університету в рамках держбюджетної наукової теми № 1 “Мови світу: генезис, таксономія, функціонування у синхронії і діячності” (номер держреєстрації 0115U002513, наказ № 1243 МОН України від 31 жовтня 2014 року). Тему дисертації затверджено вченою радою Київського національного лінгвістичного університету, протокол № 06 від 23 грудня 2013 року.

Мета дисертаційної роботи – змодельовати СГ з вершинами-онімами в англійській та українській мовах у контрастивному аспекті.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**:

- сформулювати теоретичні положення дисертації, пов'язані з вивченням СГ у дериватології загалом та з позицій контрастивного підходу зокрема;
- розробити комплексну методіку дослідження СГ й визначити *tertium comparationis* для зіставлення СГ з вершинами-онімами у контрастивному аспекті;
- укласти реєстр онімів в українській та англійській мовах, змодельовати їхні СГ й систематизувати похідні лексеми за ступенями деривації;
- скласифікувати онімні макрогрупи на підгрупи;
- представити структуру СГ та способи творення дериватів СГ з вершинами-онімами у зіставляваних мовах;
- сконструювати моделі творення онімних похідних на чотирьох ступенях деривації у досліджуваних мовах;
- зіставити структуру СГ, схарактеризувати спільні й відмінні ознаки словотвірних ланцюжків, словотвірних парадигм, словотвірних значень, а також способи і моделі їхнього творення.

Об'єктом дослідження є СГ з вершинами-онімами в українській та англійській мовах.

Предметом дослідження є способи та моделі творення похідних одиниць СГ з вершинами-антропонімами, ергонімами й ідеонімами в українській та англійській мовах.

Джерельною базою дисертації є сучасні україномовні й англійськомовні ЗМІ: програми і передачі радіо (Радіо Свобода, BBC News, Інсайдер) і телебачення (ТСН врясає, Наші гроші), газети (Українська правда, Україна молода, Дзеркало тижня, Високий замок, Вільне життя, День, The New York Post, The New York Times, The Guardian, Independent, The Insider, The Time, The Washington Post, The Telegraph,

Daily News, The Economist, The Mirror, Weekly World News), журнали (Слово просвіти, An Art Journal, The Wall Street Journal, Culture тощо); словники: Словник лексико-словотвірних інновацій. 2012–2013 (за заг. ред. А. Нелюби, 2014), Словник новотворів української мови кінця XX – початку XXI століття (заг. ред. Г.М. Віняр, 2005), Кореневий гніздовий словник української мови (Є.А. Карпіловська, 2002), Словник української мови в 11 томах (гол. ред. І.К. Білодід, 1970-1980), Collins English Dictionary (pub. by Harper Collins, 2009) та інші джерела.

Фактичний матеріал дослідження становить 301 вершина трьох онімних макрогруп: антропонімів, ергонімів та ідеонімів в українській (180 вершин) та англійській (121 вершина) мовах, вилучених із сучасних україномовних та англомовних ЗМІ.

Методи дослідження. На засадах основоцентричного підходу до аналізу об'єкта дослідження, який передбачав об'єднання спільнокореневих похідних, що належать до одного СГ з можливістю комплексно показати особливості функціонування кожної нової одиниці, у дисертації було розроблено *комплексну методу*, яка включала такі методи і методики аналізу.

Основним методом дослідження був *зіставно-типологічний*, що передбачав, по-перше, виконання процедури зіставлення СГ загалом, словотвірних ланцюжків, словотвірних значень, словотвірних парадигм і способів утворення відонімних похідних в українській та англійській мовах зокрема; по-друге – зіставну інтерпретацію мовного матеріалу та його типологічну характеристику: аналіз спільних і специфічних ознак в організації СГ. Ці словотвірні категорії, моделі, способи і значення, які становлять структуру СГ, було обрано за *tertium comparationis*.

Зіставна інтерпретація спиралася, передовсім, на *описовий метод*, за допомогою якого в роботі здійснено синхронний аналіз структурно-семантичних параметрів відонімних похідних СГ. Застосування *структурного методу*, зокрема його *методики за безпосередніми складниками*, показало, що СГ є організованим комплексом спільнокореневих одиниць, в якому найпростішим утворенням є словотвірна пара, а складнішим – словотвірний ланцюжок та словотвірна парадигма у кожній із досліджуваних мов. Допоміжною процедурою при цьому став *словотвірний аналіз*, який було проведено з урахуванням лексичного значення вихідного слова та синхронних словотвірних зв'язків між відонімними похідними в українській та англійській мовах.

Метод *словотвірного моделювання* був спрямований на унаочнення синхронних словотвірних зв'язків у межах певної лексичної одиниці, а кожна *словотвірна модель* слугувала схемою одиниць словотвору, що вказують на категоріальну приналежність, відношення між компонентами та способи словотворення. *Контрастивний аналіз* застосовано на всіх етапах дослідження, мета якого у цій роботі – продемонструвати відношення контрасту у словотвірних системах української та англійської мов, зокрема в організації СГ.

Методика контрастивного дослідження СГ з вершинами-онімами в українській та англійській мовах здійснювалась у вісім етапів на основі комплексного застосування схарактеризованих вище методів і прийомів аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі *вперше* було змодельовано СГ з вершинами-онімами в українській та англійській мовах. Ідентифіковано три доміантні макрогрупи онімної лексики у кожній із досліджуваних мов за останні роки: *антропоніми, ергоніми, ідеоніми*, що пояснюється активізацією політичного життя, збільшенням кількості партій, загостренням конкурентної боротьби між ними та їхніми лідерами, організацій, культурних установ. Найчастотнішими СГ в обох мовах є ті, що утворені від вершин-*антропонімів*. Найінтенсивніше в ролі вершин використовуються прізвища відомих політиків, письменників, драматургів, перекладачів та художників.

Сконструйовано моделі творення дериватів від іменників з вершинами-онімами в українській та англійській мовах, найпродуктивнішими з яких в обох мовах є $[_\square \leftarrow \square^\wedge]$: **укр.** Порошенко \leftarrow порошенківський; **англ.** Bush \leftarrow Bushism; $[_\square \leftarrow \square^\wedge \leftarrow \neg\square]$: **укр.** Лукашенко \leftarrow лукашенківський \leftarrow **анти**лукашенківський; **англ.** Obama \leftarrow Obatian \leftarrow post-Obatian та $[_\square \leftarrow \square^\wedge \leftarrow \square^\wedge]$: **укр.** Кучма \leftarrow кучміст \leftarrow кучмістський; **англ.** Corbyn \leftarrow Corbynp hob \leftarrow Corbynp $hobia$. Найменш продуктивними моделями в українській та англійській мовах є $[_\square \leftarrow \square^\wedge]$: **укр.** Ющенко \rightarrow Ющенко-Тимошенко; **англ.** Trump \rightarrow Trump-Ryan, $[_\square \leftarrow \neg\square]$: **укр.** Кличко \leftarrow **анти**-Кличко; **англ.** Obama \leftarrow anti-Obama; в українській мові $[_\square \leftarrow \square^\wedge \leftarrow \square^{+o+} \square]$: Пономарьов \rightarrow пономарьовський \rightarrow цукановсько-пономарьовський.

Зафіксовано, що в українській мові похідні СГ перебувають лише на трьох ступенях похідності (послідовно розташовані ряди слів, формування яких відбувається в результаті здійснення кожного наступного дериваційного акту), тому моделі творення похідних четвертого ступеня похідності відсутні (в англ. мові: $[_\square \leftarrow \square^\wedge \leftarrow \square^\wedge \leftarrow \square^\wedge \leftarrow \square^\wedge]$: Obama \rightarrow Obamanation \rightarrow Obamanational \rightarrow Obamanationalist \rightarrow Obamanationalistic).

Визначено за допомогою зіставного аналізу СГ, що в українській мові більше тих СГ, похідні яких розташовані на двох ступенях деривації (80%), менше – на трьох (20%), а в англійській – більше тих СГ, похідні яких розташовані на трьох ступенях деривації (70%), менше – на чотирьох (10%) та на двох (20%). Це спричинено меншою кількістю словотворчих формантів в українській мові (в укр. мові: суфіксів – 14, префіксів – 8, а в англ. мові: суфіксів – 24, префіксів – 18).

Представлено словотвірні парадигми СГ з вершинами-онімами, більш продуктивним з яких є субстантивний блок, бо деривати-іменники реалізуються майже від кожного твірного слова. Дієслівний та адвербіальний блоки мають менший обсяг, оскільки дієслівні суфікси в обох мовах є нечисельними (в англ. мові зустрічаються слова із дієслівними суфіксами (-ize, -fy: Obamafy), а в укр. мові (-(ув)ати/-ити: Азірувати).

Обчислено кількісні показники словотвірних ланцюжків, які у досліджуваних мовах бувають різної довжини (від двох до п'яти відонімних похідних) та двох видів: з похідними однієї частини мови та з похідними різних частин мови. П'ятикомпонентні ланцюжки виявлено лише у СГ англійської мови. Доведено, що найбільшу кількість дериватів для всіх гнізд містить перший ступінь похідності за рахунок творення іменникових та прикметникових похідних.

Установлено, що в українській та англійській мовах домінантним способом творення дериватів в аналізованих СГ є афіксальний – суфіксальний та префіксальний. Менш продуктивними способами є словоскладання (в укр. мові (4,86%), в англ. мові (4%)), а також телескопія (8,2%) і конверсія (0,6%) – в англійській мові.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у викладанні таких навчальних дисциплін, як загальне мовознавство, основи зіставного мовознавства, теоретична граматики англійської мови, сучасна українська літературна мова. Матеріали дисертації можна використати при укладанні словотвірного гніздового словника української та англійської мов, а також для написання підручників і навчальних посібників із зіставної дериватології.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації апробовані на восьми міжнародних наукових конференціях: “Мова і культура” (Київ, 2014), “Мова і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2014, 2015), “Україна і світ: діалог мов та культур” (Київ, 2014, 2015, 2016), “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2015), “Present and future of philology in the era of globalization” (Будапешт, 2015).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено у десяти публікаціях: у чотирьох статтях, надрукованих у фахових виданнях України, у двох статтях – у періодичних виданнях інших держав, в одній статті – у нефаховому виданні України, у тезах доповідей трьох наукових конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаної літератури (177 найменувань, з яких 31 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (13 найменувань), списку джерел ілюстративного матеріалу (159 найменувань) та десяти додатків. Повний обсяг дисертації – 248 сторінок, основний зміст викладено на 192 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об’єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми апробації і структуру роботи.

Перший розділ “Теоретичні засади дослідження СГ з вершинами-онімами в сучасній українській та англійській мовах” присвячено формулюванню теоретичних положень дисертації, пов’язаних із вивченням словотвірного складу мови на базі основоцентричного підходу крізь призму зв’язків і відношень між одиницями СГ.

Вивчення СГ в українській дериватології було започатковане І.І. Коваликом. Він опрацював принципи укладання СГ, визначив основні проблеми вивчення їх формально-сислової структури, обґрунтував роль кореня у структуруванні гнізда, розробив оригінальну методіку інтерпретації його семантичної структури. Продовжили його роботу Г.Я. Василевич, М.П. Лесюк, Н.Я. Тишківська та ін.

Уперше був здійснений (від твірного слова) комплексний аналіз морфологічної специфіки підсистеми відіменникових СГ (М.Ю. Федурко); схарактеризовано структурно-семантичну специфіку словотвірних парадигм в українській (З.О. Валюх) та інших мовах, зокрема в англійській мові (L. Bauer, G. Halkiel, G. Malkiel): динамічну синхронію СГ (С.М. Єнікєєва), віддієслівні гнізда (В.А. Алексенко, О.В. Дергаусова, О.А. Кузнецова та ін.); в англійській та узбецькій мовах: порівняльно-типологічний аналіз СГ юридичної термінології (Г.А. Халілова); в українській і російській мовах: вершини-аббревіатури з онімним компонентом (О.А. Стишов).

Наразі існує чимало визначень СГ. СГ – це впорядкована відношеннями похідності сукупність слів, що характеризується спільністю кореня, який є критерієм об'єднання усіх похідних у певну систему (Н.Ф. Клименко). СГ – це сукупність словотвірних ланцюжків з одним і тим самим вихідним словом (М.П. Кочерган, О.О. Селіванова).

СГ має чітко визначену будову, де кожний його елемент (слово) займає те місце, яке передбачено мовною системою і закріплено нормою. Компоненти СГ семантично і структурно залежать один від одного. СГ є продуктивною величиною мови, у межах якої співіснують такі важливі для здійснення словотвірних досліджень одиниці, як твірна основа, словотворчий засіб (афікс), а також різні морфонологічні засоби.

Системність СГ ґрунтується на: спільності кореня, похідності та наявності слова-вершини (Л.В. Щигло). Межі СГ рухомі: воно може поповнюватися новими словами за досить короткий проміжок часу, і, навпаки, слова в гнізді часто переміщуються з центру на периферію чи зовсім виходять з нього. Оскільки СГ перебувають постійно в русі, то в них може бути активна лексика, маловживані слова, застарілі слова. Дослідження в межах СГ дає змогу яскраво і повно простежувати: ієрархію зв'язків між членами гнізда; семантичні зв'язки між спільнокореневими словами; способи організації внутрішньої структури похідних слів тощо.

У *синтагматичному* плані СГ можна кваліфікувати як сукупність словотвірних ланцюжків (далі – СЛ) – рядів спільнокореневих слів, об'єднаних відношеннями словотвірної похідності: кожне наступне слово такого ланцюжка формально та семантично виводиться з попереднього (Н.Ф. Клименко). СЛ бувають різної довжини (від двох до семи компонентів) та двох типів: з похідними однієї частини мови та з похідними різних частин мови. СЛ є найголовнішою складовою частиною СГ, який об'єднує усі споріднені слова, послідовно зв'язані між собою відношеннями похідності (О.М. Тихонов). У *парадигматичному* плані СГ постає як єдність словотвірних парадигм (СП) – рядів дериватів, які об'єднуються тотожністю твірної основи й протиставляються дериваційними формантами (В.В. Грещук).

Кожне СГ має *ступені похідності* – послідовно розташовані ряди слів, формування яких відбувається в результаті здійснення кожного наступного дериваційного акту (рис. 1). Саме таке розуміння словотвірного гнізда покладено в основу даної дисертаційної роботи, моделі якого сконструйовано на матеріалі української та англійської мов.

Рис. 1 Структура словотвірного гнізда

У другому розділі “Методологічні засади дослідження СГ з вершинами-онімами в сучасній українській та англійській мовах” аргументовано доцільність та ефективність розробленої методики.

У дисертаційній роботі було застосовано комплексну методику, яка передбачає 8 основних етапів. На *першому* етапі дослідження було визначено теоретико-методологічні засади вивчення СГ в українській та англійській мовах.

На *другому* етапі з сучасних україномовних та англомовних засобів масової інформації (програм і передач радіо й телебачення, газет, журналів), словників *методом суцільної вибірки* виокремлено словотвірні похідні від власних назв, які були об’єднані у СГ та виділено вершини, які лежать в основі будь-якого СГ та похідні слова. Укладено картотеку мовного матеріалу. Вершини СГ поділено на макрогрупи онімної лексики: *антропоніми, ергоніми, ідеоніми*.

Завданням *третього* етапу був правильний вибір основи зіставлення. За *tertium comparationis* у дисертаційній роботі було обрано структуру СГ: *словотвірний ланцюжок, словотвірну парадигму, словотвірне значення та способи утворення відонімних похідних*.

На *четвертому* етапі дослідження за допомогою *структурного методу* визначено системний характер СГ, який ґрунтується на спільності кореневої морфеми, похідності, наявності слова-вершини, а також послідовному підпорядкуванні одних структурних компонентів іншим з чітко визначеним для кожного з них місцем. Розглянуто глибину СГ, яка формується ступенями похідності та охарактеризовано їх за наповнюваністю. На *п’ятому* етапі, застосовуючи *описовий метод*, здійснено поділ лексики на активну і пасивну.

На *шостому* етапі дослідження за допомогою *структурного методу* описано структуру СГ, досліджено СГ у синтагматичному плані як сукупність СЛ і охарактеризовано їх за: а) лінійністю організації; б) вищим рівнем складності структури стосовно словотвірної пари; в) ухордженням до структурно більш складної одиниці (СГ); г) довжиною СЛ; г) типом; д) глибиною СГ. У парадигматичному плані розглянено СГ як систему СП, компоненти яких пов’язані між собою за змістом і формують семантичну єдність, яку зумовлюють члени СП. Враховуючи частиномовну належність похідних, у структурі СП виділено блоки (зони), які містять похідні тієї самої частини мови (іменникові, прикметникові, дієслівні).

Визначено *протяжність* СП за кількістю частиномовних блоків, словотвірних значень та дериватів, які ці значення актуалізують, *типи* СП за ознакою протяжності (однотонні, двотонні блоки) та глибину СП як одиниці, що відображає породжувальну здатність твірних слів, визначає кількість структурно різнотипних дериватів у межах окремого словотвірного значення.

На *сьомому етапі* дослідження, застосовуючи *словотвірний аналіз*, визначено способи словотворення, за якими формуються деривати СГ з вершинами-онімами.

На *восьмому етапі* дослідження за допомогою *зіставного методу*, спрямованого на виявлення контрастивних відношень, зіставлено та проаналізовано спільне та відмінне в СГ з вершинами-онімами в українській та англійській мовах.

Процедуру *кількісних підрахунків* було застосовано на всіх етапах дисертаційної роботи з метою унаочнення основних результатів та висновків наукового дослідження. Результати застосування кількісного аналізу подано у вигляді таблиць.

У **третьому розділі “Структура СГ з вершинами-онімами в українській мові”** описано структуру СГ з вершинами-онімами.

Серед СГ з вершинами-онімами найбільшу групу складають СГ із вершинами-антропонімами. З-поміж СГ з вершинами-антропонімами, утворених на основі прізвищ відомих осіб як в Україні, так і у світі (а це 130 вершин), було виокремлено сім підгруп словотвірних інновацій у мові сучасних мас-медіа, серед яких найбільшу становлять іменники, творення яких зумовлене потребою номінації осіб, предметів, явищ, а саме: похідні від найменувань керівників впливових партій, урядовців, відомих політиків, громадських і релігійних діячів (34%); меншими є групи, які позначають: письменників, драматургів, відомих як в Україні, так і в світі (25%), президентів держав (12%), літературних та телегероїв (11%), спортсменів і тренерів (8%), режисерів, акторів кіно, театру та телебачення (5,4%), народних і світових композиторів та співаків (4,6%).

Провідним способом творення дериватів в аналізованих СГ є афіксальний, серед підспособів якого домінує суфіксальний (53,57%): *пшонківський, азарівський, яценюківський, петросянівський, лобановський, блохінський; префіксально-суфіксальний* (конфіксальний) (14,57%): *посткучмівський, доюценківський, по-кличківськи; префіксальний* (14,15%): *антилуценківський, екс-океанівець*, а потім іде складносуфіксальний (7,14%): *шекспірознавство; основословоскладання* (2,14%): *віталькореготуха, кучмоекономіка; словоскладання* (4,86%): *Ющенко-Тимошенко, Льоня-Космос* та телескопія (2,14%): *Яценюкград* (Яценюк + [Кірово]град): *Жив у Кіровограді з самого народження. Хіба війна зупиниться, якщо буде Єлисаветград?* [Кіровоградська правда, 17.04.2015].

СЛ бувають різної довжини (від двох до чотирьох компонентів) та двох типів: а) з похідними однієї частини мови (*Кучма – кучмізація – декучмізація*) та б) з похідними різних частин мови (*Кучма – кучміст – кучмістський*). У словотвірних парадигмах СГ найбільш численними є субстантивний та ад’єктивний блоки, менш продуктивним – дієслівний та адвербіальний блоки. Проаналізувавши СГ з вершинами-антропонімами, ергонімами та ідеонімами, виявлено більшість СГ на двох ступенях деривації (80%), менше – на трьох (20%).

За наповнюваністю кількість багатослівних гнізд (89,5%) більша, ніж елементарних (*Петросян* ← *петросянівський*) (10,5%).

Прізвище **І.Я. Франка** (український письменник, поет, публіцист, перекладач, учений, громадський і політичний діяч України) стало основою для формування цілої низки лексичних дериватів (див. рис. 2). Похідні, які входять до гнізда, належать до активної лексики, оскільки Франко є відомим в Україні та за її межами не лише як поет, письменник, драматург, але й літературознавець, фольклорист, історик, перекладач.

Вершина	I ступень деривації	II ступень деривації
ФРАНКО →	<i>франкознавство</i> <i>франкознавець</i> → <i>франкознавчий</i> <i>франколюб</i> <i>франкоцентризм</i> <i>франкіана</i> <i>Франко-поет</i> <i>післяфранківський</i> <i>франківський</i>	<i>ерудит-франкознавець</i> <i>антифранківський</i> <i>по-франківськи</i>

Рис. 2 СГ з вершиною **Франко**

Найактивнішими в СГ від базового слова з категорійним значенням “письменник” є категорії назв особи. Послідовника чи прибічника поета називають похідні (*франкознавець*, *франколюб*, *Франко-поет*). Сферу наукових зацікавлень, теорію та історію української літератури позначає похідний іменник *франкознавство*, а знавець теорії – *франкознавець*.

СГ є багатослівним, адже воно складається із вершини – *Франко* та з 12 похідних, серед яких: а) іменники: *франкознавство*, *франкознавець*, *франколюб*, *франкіана*, *Франко-поет*, *ерудит-франкознавець*; б) прикметники: *франкознавчий*, *франківський*, *післяфранківський*; в) прислівники: *по-франківськи*. Вихідне і похідне становлять словотвірну пару, наприклад: *Франко* ← *франківський*; *Франко* ← *франкознавство*; *франківський* ← *антифранківський*. Похідні одиниці в ланцюжку, крім останнього, виконують функцію і похідних, і непохідних водночас. Так, у СЛ *Франко* ← *франківський* ← *антифранківський* лексема *франківський* буде похідною від слова *Франко* і непохідною щодо *антифранківський*.

У синтагматичному плані СГ складається з 10 СЛ: 1) *Франко* ← *франкознавство*; 2) *Франко* ← *франкознавець* ← *ерудит-франкознавець*; 3) *Франко* ← *франкознавчий*; 4) *Франко* ← *франколюб*; 5) *Франко* ← *франкоцентризм*; 6) *Франко* ← *франкіана*; 7) *Франко* ← *франківський* ← *антифранківський*; 8) *Франко* ← *післяфранківський*; 9) *Франко* ← *Франко-поет*; 10) *Франко* ← *франківський* ← *по-франківськи*. Вони є: двокомпонентні (1, 3, 4, 5, 6, 8, 9) та трикомпонентні (2, 7, 10); з похідними однієї частини мови (1, 2, 4, 5, 6, 9) та з похідними різних частин мови (3, 7, 8, 10).

У парадигматичному плані СГ кваліфікують як систему СП: I парадигма – *франкознавство, франкознавець, франкознавчий, франколюб, франкоцентризм, франкіана, франківський, Франко-поет, післяфранківський*; II парадигма – *ерудит-франкознавець, антифранківський, по-франківськи*.

Деривати, що входять до аналізованого СГ, розташовуються на двох ступенях похідності. На першому ступені похідності формується 9 дериватів. У його межах виділяються *дві* частиномовні зони: а) іменникова: *франкознавство, франкознавець, франколюб, франкоцентризм, франкіана, Франко-поет*; б) прикметникова: *франкознавчий, післяфранківський, франківський*.

На другому ступені нараховується 3 похідні одиниці. Вони членуються на такі частиномовні зони: а) іменникова: *ерудит-франкознавець*; б) прикметникова: *антифранківський*; в) прислівникова: *по-франківськи*.

Отже, найчисельнішими є субстантивний та ад'єктивний блоки похідних одиниць. Похідні утворені афіксальним способом: а) суфіксальним: *франківський, франкіана, франколюб* (внаслідок поєднання твірної основи *Франко* + суфіксоїда *люб*); б) префіксально-суфіксальним за допомогою конфікса *після-...-ськ-* : *післяфранківський* (*Оцею специфічний український дуалізм уперше в нашій новітній історії було знято вже післяфранківським поколінням інтелігенції, до которого звертався Франко в “Відвертому листі до галицької української молоді” [ХВ, 16.07.2012]*); в) префіксальним: *антифранківський*; г) основоскладанням з суфіксацією: *франкознавство, франкознавець* (*Найталановитіші молоді вчені – радійники, механіки-математики і франкознавець [Експрес, 16.09.2015]*); *франкознавчий, франкоцентризм* (ослівлення словосполучення *центризм Франка: Для мене Франко – не конче “франкоцентризм”. Це дуже значна постать – тому що відкрита [ДЗ, 30.08.2013]*); д) словоскладанням: *ерудит-франкознавець, франко-поет* (*Коли говоримо про Франка-поета, то він і поет-громадянин, і автор агітаційних текстів, гімнів — щоправда, не зовсім соціалістичних, а більше, може, націоналістичних [ДЗ, 30.08.2013]*; *Конкурс ерудитів-франкознавців “Від знання – до розуміння” [Буське радіо, 06.04.2016]*).

Відонімні похідні виконують ряд функцій, а саме: номінативну – при необхідності назвати нове поняття, відобразити політику президента чи держави, підкреслити поведінку особи або групи осіб та позначити соціально-політичні явища, процеси тощо; експресивну, емоційну, оцінну та ін.

Найбільшими СГ, а саме за кількістю похідних в гнізді, є СГ утворені від онімів, які є назвами прізвищ президентів (*Кучма* – 33 похідних, *Янукович* – 27 похідних), відомих політиків (*Азаров* – 14 похідних, *Тимошенко* – 17 похідних) та письменників (*Шевченко* – 20 похідних, *Франко* – 13 похідних).

У четвертому розділі “**Структура СГ з вершинами-онімами в англійській мові**” проаналізовано структуру СГ з вершинами-онімами та способи утворення відонімних похідних, особливу увагу було зосереджено на трьох онімних макрогрупах (з вершинами-антропонімами (100), ергонімами (14) та ідеонімами (7)).

СГ з вершинами-антропонімами на позначення керівників впливових партій, урядовці, відомих політиків (25%) є найбільш чисельними і виконують у мовленні функцію ідентифікації, номінації, диференціації.

З основою-антропонімом, ергонімом та ідеонімом переважно утворюються іменники і прикметники, рідше – прислівники і дієслова. Наприклад, розглянемо СГ з вершиною *Shakespeare* (Вільям Шекспір – англійський драматург) (рис. 3).

Вершина	I парадигма	II парадигма	III парадигма
<i>Shakespeare</i> →	<i>Shakespearean</i>	<i>Shakespeareana</i> →	<i>anti-Shakespeareana</i>
		<i>anti-Shakespearean</i> →	<i>anti-Shakespeareanly</i>
		<i>cod-Shakespearean</i>	
		<i>faux-Shakespearean</i>	
		<i>mock-Shakespearean</i>	
		<i>non-Shakespearean</i>	
		<i>pseudo-Shakespearean</i>	
		<i>quasi-Shakespearean</i>	
		<i>un-Shakespearean</i>	
		<i>neo-Shakespearean</i>	
	<i>post-Shakespearean</i>		
	<i>Shakespeareanism</i> →	<i>pre-Shakespeareanism</i>	
		<i>anti-Shakespeareanism</i>	
	<i>anti-Shakespeare</i>		
	<i>Shakespearic</i> →	<i>anti-Shakespearic</i>	
<i>Shakespearist</i> →	<i>Shakespearistic</i>		
<i>Shakespearish</i>			
<i>Shakespeareesque</i> →	<i>anti-Shakespeareesque</i> →	<i>anti-Shakespeareesquely</i>	
<i>proto-Shakespeare</i>			
<i>Shakespeare-like</i>			
<i>Shakespeare-style</i>			

Рис. 3 СГ з вершиною *Shakespeare*

Вчення про відомого драматурга відображає похідний *Shakespeareanism*, прикметник *Shakespearean* характеризує творчість письменника, а іменник *Shakespeareana* та прикметник *Shakespeareesque* вказують на основні риси чи ознаки творчості, на вишуканий стиль написання творів Вільяма Шекспіра.

Деривати із значенням *подібний до, схожий на, такий, що нагадує щось, написаний у стилі когось* позначають похідні *Shakespearish*, *Shakespeare-like* та *Shakespeare-style*. Намагання бути подібними до творчості письменника відображено у похідних: *faux-Shakespearean*, *mock-Shakespearean*, *quasi-Shakespearean*, що робить їх засобом негативної оцінки, а *anti-Shakespearean*, *un-Shakespearean*, вказують на протиставлення певних рис творчості англійського драматурга (рис. 3).

Аналізоване гніздо є багатослівним, адже воно складається з вершини *Shakespeare* та з 29 похідних. Вихідне і похідне становлять словотвірну пару, наприклад: *Shakespeare* ← *Shakespeare-like*, *Shakespeare* ← *Shakespeare-style*.

СГ складається з 21 СЛ, наприклад: *Shakespeare* ← *Shakespeareanism* ← *pre-Shakespeareanism*, *anti-Shakespeareanism*; *Shakespeare* ← *Shakespearist* ← *Shakespearistic*; *Shakespeare* ← *Shakespeareic* ← *anti-Shakespeareic*.

Словотвірні ланцюжки: а) двокомпонентні: *Shakespeare* ← *anti-Shakespeare*; б) трикомпонентні: *Shakespeare* ← *Shakespearist* ← *Shakespearistic*; в) чотирьохкомпонентні: *Shakespeare* → *Shakespearean* → *Shakespeareana* → *anti-Shakespeareana*; г) з похідними однієї частини мови (п.): *Shakespeare* → *Shakespeareanism* ← *pre-Shakespeareanism*; д) з похідними різних частин мови: *Shakespeare* (п.) ← *Shakespeareesque* (adj.) ← *anti-Shakespeareesque* (adj.) ← *anti-Shakespeareesquely* (adv.).

Більшість похідних утворені префіксальним способом (19 одиниць) та суфіксальним (10 одиниць).

У парадигматичному плані СГ кваліфікують як систему СП: до I парадигми належить 10 похідних одиниць, до II – 16 одиниць, а до III – 2. Деривати, що входять до аналізованого СГ, розташовуються на трьох ступенях похідності. На першому ступені похідності формується 10 дериватів. У його межах виділяються дві частиномовні зони: а) іменникова: *Shakespeareanism*, *Shakespearist*; б) прикметникова: *Shakespeareesque*.

На другому ступені нараховується 16 похідних одиниць. Вони членуються на такі частиномовні зони: а) іменникова: *Shakespeareana*; б) прикметникова: *faux-Shakespearean*, *mock-Shakespearean*, *pseudo-Shakespearean*, *quasi-Shakespearean*.

На третьому ступені нараховується 3 похідні одиниці. Вони членуються на такі частиномовні зони: а) іменникова: *anti-Shakespeareana*; б) прислівникова: *anti-Shakespeareesquely*, *anti-Shakespeareanly*.

Отже, найчисленнішими є субстантивний та ад'єктивний блоки похідних одиниць.

Провідним способом творення дериватів, які утворилися від основ антропонімів, ергонімів та ідеонімів в аналізованих СГ, є афіксальний, серед підспособів якого домінує суфіксальний (*Bushism*, *Dickensian*, *Shakespeareesque*, *Trumpesque*, *Madonnaish*, *Bushist*, *Blairite*, *Rowlingiana*, *Faulkneriana*, *Potterland*, *Presleyic*, *Streisandic*, *Corbyngate*), а потім іде префіксальний (*faux-Austenian*, *quasi-Dickensian*, *pseudo-Kafkian*, *cod-Dickensian*, *non-Dantean*, *anti-Corbynian*, *un-Hillarian*, *post-Stalinist*, *neo-Khrushchovian*, *de-Stalinization*, *proto-Byronic*), телескопія (Brad Pitt and Angelina Jolie – [Bra(d + A)ngelina] → **Brangelina**; Bill Clinton + Hillaty Rodman Clinton → [B(ill + H)illary] → **Billary**; Logan and Veronica (Veronica Mars) → [Lo(gan) + Ve (ronica)] → "**LoVe**"; *Obamanomics*, *Putinomics*, *Bushonomics*, *Clintonomics*) та словоскладання (*Barackstar*, *Obamadrama*, *Jolie-Pitt*). Інші способи словотворення представлено мінімально.

Афіксація є одним із найпродуктивніших способів утворення похідних лексем на базі власних імен. Більша частина онімних похідних утворюється за допомогою словотворчих суфіксів: *-ism*, *-an/-ean/-ian*, *-esque*, *-ish*, *-ite*, *-ist*, префіксів: *anti-*, *un-*, *post-*, *proto-* і словотворчих елементів *-friendly*, *-free*, *-gate*, *-like*, *-style*, *-nomics*, *-speak*, які беруть активну участь у творенні дериватів від похідних з вершинами-онімами.

Під час формування похідних афіксальним способом власне ім'я втрачає своє індивідуально-конкретне значення і відбувається його абстрагування від первинного об'єкта номінації. Основними джерелами надходження аналізованих афіксів до складу англійської мови є класичні мови (54%) та сучасні індоєвропейські мови (10%).

У п'ятому розділі “Контрастивна характеристика СГ з вершинами-онімами в українській та англійській мовах” схарактеризовано структуру СГ з вершинами-онімами у контрастивному аспекті, подано результати досліджень.

В українській та англійській мовах найчисельнішу групу складають СГ із вершинами-антропонімами. Найінтенсивніше в ролі вершин залучаються в зіставлюваних мовах прізвища відомих політиків, урядовців, керівників впливових партій та письменників, а найменше СГ було утворено від вершин, які позначають прізвища співаків та композиторів в англійській мові та від прізвищ режисерів, акторів кіно, театру, телебачення, народних і світових співаків та композиторів, спортсменів і тренерів в українській мові. Причиною цього є політичний плюралізм у суспільстві, демократизація суспільно-політичного життя, реальна політична боротьба партій і окремих кандидатів на виборах. Прізвища і похідні від них в мові ЗМІ характеризуються багатофункціональністю.

За наповнюваністю СГ в українській мові є як багатослівними, так і елементарними, а в англійській – лише багатослівними.

В аналізованих мовах провідним способом творення дериватів в СГ є афіксальний, серед підспособів якого домінує суфіксальний та префіксальний. Інші способи словотворення представлено мінімально (табл. 1).

Серед афіксальних похідних слів англійської мови найбільш широко представлені лексичні одиниці, які мають у своєму складі суфікси і префікси іноземного походження. Найпродуктивнішими афіксами, які беруть участь у творенні похідних лексем, є суфікси латинського: *-an/-ian*, *-ist*, грецького: *-ism*, французького: *-esque* і власне англійського походження: *-ish* та префікси: грецького: *anti-*, латинського: *post-*, французького: *faux-* та англійського походження: *un-*.

В українській мові найчастотнішими є суфікси: *-ськ-(ий)*, *-ець/-івець/-овець* та *-щин-(а)*, латинські *-аці-(я)*, *-изаці-(я)/-ізаці-(я)*, *-іст/ -ист* та грецький *-ізм/-изм*; префікси: грецький *анти-*; конфікси *пост-...-ськ-* та *по-...-и*.

Непродуктивними в англійській мові є латинський префікс *sub-* та англійський *near-*, а в українській мові: латинський *екс-* та грецький *нео-*.

Телескопія є досить продуктивним способом словотворення на базі власних імен. В англійській мові телескопізми утворюються від прізвищ президентів, політиків, бізнесменів, відомих акторів, телегероїв, співаків, світових компаній, міст, а в українській мові нами були помічені телескопізми утворені лише від прізвищ політиків. Незначну кількість похідних в англійській мові (0,6%) складають деривати, утворені шляхом конверсії (*Dior – to Dior*, *Bork – to Bork*, *Corbyn – to Corbyn*), а в українській мові таких одиниць не зафіксовано.

Найпродуктивніші моделі утворення дериватів від іменників з вершинами-онімами систематизовано в таблиці 2.

Таблиця 1

**Кількісні показники способів творення онімних похідних
української та англійської мов**

№ з/п	Способи творення похідних слів	Українська мова		Англійська мова	
		Кількість	Відсоткове співвіднош.	Кількість	Відсоткове співвіднош.
1.	Суфіксальний	375	53,57%	393	61%
2.	Конфіксальний	102	14,57%	-	-
3.	Префіксальний	99	14,15%	169	26,2%
4.	Складносуфіксальний	50	7,14%	-	-
5.	Основоскладання	10	1,43%	-	-
6.	Словоскладання	34	4,86%	25	4%
7.	Основослово- складання	15	2,14%	-	-
8.	Телескопія	15	2,14%	53	8,2%
9.	Конверсія	-	-	4	0,6%
Разом		700	100%	644	100%

Найбільш продуктивні моделі на **першому** ступені деривації в українській мові: [] ← []: Янукович ← *післяянуковичівський*; [] ← [] + o + []: Довженко ← *довженкознавець*, Океан Ельзи ← *океаноельзівський*; в українській та англійській мовах: [] ← []: укр. Порошенко ← *порошенківський*; англ. Thatcher ← *Thatcherism*, Bush ← *Bushist*. Найменш продуктивні моделі в обох мовах: [] ← []: укр. Франко ← *Франко-поет*; англ. Trump ← *Trump-Putin*, Jolie ← *Jolie-Pitt*; [] ← []: укр. Кличко ← *анти-Кличко*, Бузина ← *лжебузина*; англ. Obama ← *ex-Obama*; в укр. мові: [] ← [] + o + []: Кучма ← *кучмостан*.

На **другому** ступені деривації найчастотнішими моделями в українській та англійській мовах є: [] ← [] ← []: укр. Луценко ← *луценківець* ← *екс-луценківець*; англ. Obama ← *Obatian* ← *post-Obatian*; [] ← [] ← []: укр. Кучма ← *кучміст* ← *кучмістський*; англ. Corbyn ← *Corbynphob* ← *Corbynphobia*; в українській мові: [] ← [] ← []: Азаров ← *азарівський* ← *по-азаровськи*; [] ← [] ← [] + o + []: Кучма ← *кучмівський* ← *януковичокучмівський*. До непродуктивних моделей в українській мові належать: [] ← [] + o + [] ← []: Франко ← *франкознавець* ← *ерудит-франкознавець*; в англ. мові: [] ← [] ← []: Obama ← *Obama-weather* ← *Obama-weather-forecast*.

На **третьому** ступені деривації більше відонімних похідних в англ. мові утворюється за такими моделями: [] ← [] ← [] ← []: Corbyn ← *Corbynesque* ← *anti-Corbynesque* ← *anti-Corbynesquely*; [] ← [] ← [] ← []: Shakespeare ← *Shakespearean* ← *Shakespeareana* ← *anti-Shakespeareana*; в укр. мові: [] ← [] ← [] ← []: Поттер ← *поттерівський* ← *гарріпоттерівський* ← *по-гарріпоттерівськи*.

Моделі утворення онімних похідних чотирьох ступенів деривації

Ступень деривації	Українська мова	Англійська мова
I	$\square \leftarrow \square^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square_{\square}$ $\square \leftarrow \square_{\square}^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square_{\square}$ $\square \leftarrow \square + o + \square$ $\square \leftarrow \square + o + \square^{\wedge}$	$\square \leftarrow \square^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square_{\square}$ $\square \leftarrow \square_{\square}$
II	$\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square}$ $\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square}^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square + o + \square$ $\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square + o + \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square}$ $\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square}$	$\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square}$ $\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square_{\square} \leftarrow \square_{\square}$
III	$\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square} \leftarrow \square_{\square}^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square}$	$\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square} \leftarrow \square^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square_{\square} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square}$
IV	—	$\square \leftarrow \square_{\square} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge}$ $\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square} \leftarrow \square^{\wedge}$

Менш продуктивними є моделі в **англ.** мові: [$\square \leftarrow \square_{\square} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge}$]: *Obama* ← *Obamanation* ← *Obamanational* ← *Obamanationalism*; **укр.**: [$\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square}$]: *Ющенко* ← *ющенкізм* ← *ющенкістський* ← *антиющенкістський*.

На **четвертому** ступені похідності виділяємо дві моделі в англійській мові: [$\square \leftarrow \square_{\square} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge}$]: *Obama* ← *Obamanation* ← *Obamanational* ← *Obamanationalist* ← *Obamanationalistic*; [$\square \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square^{\wedge} \leftarrow \square_{\square} \leftarrow \square^{\wedge}$]: *Bush* ← *Bushian* ← *Bushianesque* ← *anti-Bushianesque* ← *anti-Bushianesquely*. В українській мові похідні СГ перебувають лише на трьох ступенях похідності.

Проаналізувавши СГ з вершинами-антропонімами, ергонімами та ідеонімами, встановлено, що в українській мові більше тих СГ, похідні яких розташовані на двох ступенях деривації (80%), а менше – на трьох (20%), а в **англійській** мові більше тих СГ, похідні яких розташовані на трьох ступенях деривації (70%), а менше – на чотирьох (10%) та на двох (20%).

У словотвірних парадигмах СГ в обох мовах найбільш чисельними є субстантивний та ад'єктивний блоки. Дієслівний та адвербіальний блоки мають значно менший обсяг.

СЛ в досліджуваних мовах бувають різної довжини (від двох до п'яти компонентів) та двох типів: з похідними однієї частини мови та з похідними різних частин мови. П'ятикомпонентні ланцюжки зустрічаються лише у СГ англійської мови, похідні яких розміщені на чотирьох ступенях деривації.

За своєю семантикою в обох мовах онімні похідні групуються навколо таких контекстів: з описом структури політичної та виборчої систем; перебігу виборчих кампаній та ін., виконуючи різноманітні стилістичні функції, а саме: є показником національної, державної належності особи, мають важливий експресивно-оцінний чинник, показник інтелектуалізації національної мови, засіб створення іронічного ефекту словесної мови.

Лексичні одиниці мають позитивно-оцінний або негативно маркований характер у статтях, промовах політиків, літературних рецензіях. Через політичну ситуацію, яка склалася в країнах, журналісти, диктори теле- та радіопрограм утворюють переважно негативно-оцінні похідні з високим рівнем експресивності.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічна концепція дисертації ґрунтується на працях З.О. Валюх, В.В. Грещука, С.М. Єнікєєвої, Ю.О. Жлуктенка, О.А. Земської, Є.А. Карпіловської, Н.Ф. Клименко, І.І. Ковалика, О.С. Кубрякової, L. Bauer, R.E. Beard, T. Berg, L. Feldman та ін. У роботі застосовано основоцентричний підхід до аналізу СГ, який ґрунтується на використанні твірної основи як засобу виявлення типології лексичної деривації і передбачає встановлення адекватної йому комплексної одиниці класифікації. Словотвірне гніздо – це сукупність слів, упорядкованих відношеннями похідності й об'єднаних спільним коренем.

Розроблена комплексна методика виявилася ефективною для дослідження СГ з вершинами-онімами в українській та англійській мовах у контрастивному аспекті. За *tertium comparationis* у роботі обрано структуру СГ, а саме: словотвірний ланцюжок, словотвірну парадигму, словотвірне значення та способи утворення онімних похідних.

Проаналізовано СГ з вершинами трьох онімних макрогруп: з антропонімами, ергонімами та ідеонімами, вилученими шляхом репрезентативної вибірки із україномовних та англійськомовних засобів масової інформації: програм і передач радіо й телебачення, газет, журналів. В обох мовах найбільшу групу складають СГ із вершинами-*антропонімами*, утворені на основі прізвищ відомих осіб як в Україні, так і в світі. Найінтенсивніше в ролі вершин залучаються в зіставлюваних мовах іменники, творення яких зумовлене потребою номінації осіб, предметів, явищ, а саме: онімні похідні від прізвищ відомих політиків, урядовців, керівників впливових партій, письменників, драматургів, перекладачів та художників.

За наповнюваністю СГ з вершинами-антропонімами, ергонімами та ідеонімами в українській мові є багатослівними й елементарними, а в англійській – лише багатослівними. Структура СГ залежить від семантики, будови і частиномовної приналежності початкового слова, яке називається вершиною словотвірного гнізда. СГ – чітко організована система комплексів спільнокореневих одиниць, у якій найпростішим є словотвірна пара, а складнішими структурними одиницями – словотвірний ланцюжок, який утворюється в результаті об'єднання словотвірних пар, та словотвірна парадигма, яку формують деривати, що перебувають на одному ступені похідності.

Розгортання СГ може відбуватись як горизонтально (синтагматично), так і вертикально (парадигматично). У синтагматичному плані СГ кваліфікується як сукупність словотвірних ланцюжків – рядів спільнокоренових слів, об'єднаних відношеннями словотвірної похідності: кожний наступний член такого ланцюжка формально та семантично виводиться з попереднього. У зіставлюваних мовах СЛ бувають різної довжини (від двох до п'яти компонентів) та двох видів: з похідними однієї частини мови та з похідними різних частин мови.

У парадигматичному плані в українській мові більше тих СГ, похідні яких розташовані на двох ступенях деривації (80%), а менше – на трьох (20%), а в англійській мові більше тих СГ, похідні яких розташовані на трьох ступенях деривації (70%), а менше – на чотирьох (10%) та на двох (20%). Найбільша кількість суфіксів та префіксів, які сприяли утворенню похідних одиниць СГ, була представлена в англійській мові. Це зумовлено тим, що в морфологічному словотворі англійської мови кількість вільних коренових морфем більша за кількість вільних морфем в українській.

У словотвірних парадигмах СГ в обох мовах більш продуктивним є субстантивний блок, бо деривати-іменники реалізуються майже від кожного твірного слова, і саме іменники відображають багато різноманітних категорій, які конкретизують предметність у термінах особи, виконавця дії, його адресата, конкретності чи абстрактності. Менш продуктивним виявився ад'єктивний блок. Дієслівний та адвербіальний блоки мають значно менший обсяг, бо дієслівні суфікси в англійській та українській мовах є нечисленними.

Провідним способом творення дериватів в аналізованих СГ в українській та англійській мовах є афіксальний, серед підспособів якого домінує суфіксальний та префіксальний, в українській мові ще й префіксально-суфіксальний (конфіксальний). Інші способи словотворення відображено мінімально.

Серед афіксальних похідних слів англійської та української мов найбільш широко представлені лексичні одиниці, які мають у своєму складі суфікси і префікси класичного походження, а саме: латинської та грецької мов. Запозичення в англійській мові з сучасних мов (французької) складають 10 %, а в українській мові запозичення з англійської мови – 4%.

Найпродуктивнішими афіксами, які беруть участь у творенні похідних лексем, є суфікси латинського: *-an/-ian*, *-ist*, грецького: *-ism*, французького: *-esque* і власне англійського походження: *-ish* та префікси: грецького: *anti-*, латинського: *post-*, французького: *faux-* та англійського походження: *un-*. В українській мові найчастотнішими є суфікси: власне укр. *-ськ-(ий)*, *-ець/-івець/-овець* та *-щин-*, латинські *-аці-(я)/-изаці-(я)/-ізаці-(я)*, *-іст/-ист* та грецький *-ізм/-изм*; префікси: грецький *анти-*, конфікси: латинський *пост-...-ськ-* та власне укр. *по-...-и*. Непродуктивними в англійській мові є латинський префікс *sub-* та англійський *near*, а в українській мові: латинський *екс-* та грецький *нео-*. Характерною ознакою онімних похідних сучасної української публіцистики є суттєве збільшення кількості іншомовних за походженням запозичених формантів (*-аці-(я)/-ізаці-(я)/-изаці-(я)*, *-іст/-ист*, *-ізм/-изм*, *анти-*, *пост-...-ськ-*, *екс-* та ін.).

Найбільш продуктивними моделями творення онімних похідних в українській та англійській мовах є: [L ← L^], [L ← L^ ← L~], [L ← L^ ← L^], англ. [L ← L^ ← L~ ← L^] та укр. [L ← L^ ← L~ ← L^]. Найменш продуктивними моделями в обох мовах є [L ← L~], а в українській мові [L ← L^ ← L^ L^].

Оскільки СГ перебувають постійно в русі, то похідні можуть належати до активної лексики або до пасивної, у тому самому СГ може бути репрезентовано стилістично марковану і загальноновживану лексику. Завдяки мові ЗМІ, відонімні похідні весь час перебувають “на слуху”, стають загальновідомими, активно поповнюючись похідними дериватами й інтенсивно коригують суспільно-політичний словник мови.

Дослідивши та зіставивши структуру СГ з вершинами-антропонімами, ергонімами та ідеонімами далекоспоріднених англійської та української мов, слід зауважити, що в зіставлюваних мовах зустрічається більше спільного, аніж відмінного.

Подане дослідження відкриває перспективи подальших наукових розвідок у межах порівняльно-історичного і типологічного мовознавства, які сфокусуються на зіставному вивченні СГ з іншими вершинами-онімами, наприклад, топонімами, зоонімами тощо, та формуванні гніздового словника української та англійської мов.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Рибачківська Л.Є. Місце зіставного словотвору у сучасній контрастивній лінгвістиці / Л.Є. Рибачківська // Мова і Культура : [наук. журнал] / [гол. ред. Д.С. Бураго]. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2014. – Вип. 17, Т. I (169). – С. 270–276.
2. Рибачківська Л.Є. Основоцентричний підхід до вивчення словотвірних гнізд в контрастивному аспекті / Л.Є. Рибачківська // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [зб. наук. пр.] / [уклад. О.Семенюк]. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 130. – С. 509–514.
3. Рибачківська Л.Є. Словники словотвірних гнізд української та англійської мов: принципи укладання / Л.Є. Рибачківська // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [зб. наук. пр.] / [уклад. О. Семенюк]. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – Вип. 137. – С. 329–331.
4. Рибачківська Л.Є. Зіставний аналіз способів творення відонімних похідних у словотвірних гніздах з вершинами-онімами в українській та англійській мовах / Л.Є. Рибачківська // Південний архів. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. Н.І. Ільїнська]. – Херсон : Вид. центр ХДУ, 2017. – Вип. 67. – С. 177–184. – ISSN 2307-8037.
5. Рибачківська Л.Є. Структура словотвірних гнізд з вершинами-онімами в сучасній українській мові / Л.Є. Рибачківська // Science and Education a New Dimension. Philology / [editor-in-chief : Dr. Xénia Vámos]. – Budapest, 2015. – III (12), Issue 60. – P. 81–85. – p-ISSN 2308-5258.
6. Рыбачковская Л.Е. Структура словообразовательных гнезд с вершинами-антропонимами в современном украинском языке / Л.Е. Рыбачковская // Вчені записки. Серія : Мова та література : [зб. наук. ст.] / [гол. ред. Н. М. Алиева]. – Баку : Вид. центр Бакінський слов'янський ун-т, 2016. – № 2. – С. 177–184. – ISSN 2071-4750.

7. Рибачківська Л.Є. Структура словотвірних гнізд із вершинами-онімами в українській та англійській мовах / Л.Є. Рибачківська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.] / [гол. ред. А.В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – Вип. 12. – С. 54–63.

8. Рибачківська Л.Є. Словотвірні гнізда з вершинами-онімами як об'єкт дослідження в українській та англійській мовах / Л.Є. Рибачківська // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 19–21 берез. 2014 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 356–358.

9. Рибачківська Л.Є. Інтерпритація терміна *словотвірне гніздо* у сучасній дериватології / Л.Є. Рибачківська // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 01–03 квіт. 2015 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 369–371.

10. Рибачківська Л.Є. Tertium comparationis при дослідженні словотвірних гнізд з вершинами-онімами в українській та англійській мовах / Л.Є. Рибачківська // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 01–03 квіт. 2016 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 319–321.

АНОТАЦІЯ

Рибачківська Л.Є. Словотвірні гнізда з вершинами-онімами в українській та англійській мовах: контрастивний аспект. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, МОН України, 2017.

У дисертації розроблено новий основоцентричний підхід до контрастивного вивчення словотвірних гнізд з вершинами-онімами в українській та англійській мовах. Укладено реєстр онімів (антропонімів, ергонімів, ідеонімів) в українській та англійській мовах, змодельовано їхні СГ й систематизовано похідні лексеми за ступенями деривації; представлено структуру СГ та виявлено способи творення дериватів СГ з вершинами-онімами у зіставлюваних мовах; сконструйовано моделі творення онімних похідних на чотирьох ступенях деривації; зіставлено структуру СГ, схарактеризовано спільні й відмінні ознаки словотвірних ланцюжків, словотвірних парадигм, словотвірних значень, а також способів і моделей їхнього творення.

Ключові слова: словотвірне гніздо, вершини-оніми, антропоніми, ергоніми, ідеоніми, словотвірний ланцюжок, словотвірна парадигма, словотвірне значення, онімні похідні, ступені деривації.

АННОТАЦИЯ

Рыбачковская Л.Е. Словообразовательные гнезда с вершинами-онимами в украинском и английском языках: контрастивный аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, МОН Украины, 2017.

В диссертации разработан новый основоцентрический подход к контрастивному изучению словообразовательных гнезд (СГ) с вершинами-онимами в украинском и английском языках. Составлен реестр онимов (антропонимов, эргонимов, идеонимов) в украинском и английском языках, смоделированы их СГ и систематизированы производные слова по ступеням деривации; представлена структура СГ и выявлены способы образования дериватов СГ с вершинами-онимами в сравниваемых языках; сконструированы модели образования онимных производных на четырех ступенях деривации; сопоставлена структура разных СГ, охарактеризованы общие и отличительные признаки словообразовательных цепочек, словообразовательных парадигм, словообразовательных значений, а также способов и моделей словообразования.

По наполняемости СГ с вершинами-антропонимами, эргонимами и идеонимами в украинском языке являются многословными (89,5%) и элементарными (10,5%), а в английском языке все СГ многословные.

В синтагматическом плане СГ квалифицируются как совокупность словообразовательных цепочек, которые в сопоставляемых языках бывают разной длины (от двух до пяти компонентов) и двух видов: с производными одной части речи и с производными различных частей речи.

В парадигматическом плане в украинском языке больше СГ, производные которых расположены на двух ступенях деривации (80%), меньше – на трех (20%), а в английском языке больше СГ, производные которых расположены на трех ступенях деривации (70%), меньше – на четырех (10%) и на двух (20%). Наибольшее количество суффиксов и префиксов, которые способствовали образованию производных единиц СГ, представлено в английском языке.

В словообразовательных парадигмах СГ в обоих языках более продуктивным является субстантивный блок, так как дериваты-существительные образуются почти от каждого производящего слова, и именно существительные отражают различные категории, которые актуализируют предметность в терминах лица, исполнителя действия, его адресата, конкретности или абстрактности. Менее продуктивным является адъективный блок. Глагольный и адвербиальный блоки имеют значительно меньший объем, так как глагольные суффиксы в английском и украинском языках немногочисленны.

Основным способом образования дериватов в анализируемых СГ в украинском и английском языках является аффиксальный, среди разновидностей которого доминируют суффиксальный и префиксальный, в украинском языке также префиксально-суффиксальный (конфиксальный). Другие способы словообразования представлены минимально.

Ключевые слова: словообразовательное гнездо, вершины-онимы, антропонимы, эргонимы, идеонимы, словообразовательная цепочка, словообразовательная парадигма, словообразовательное значение, онимные производные, степени деривации.

SUMMARY

Rybachkivska L.Ye. – Word-formation Families with the Tops of Proper Names in the Ukrainian and English Languages: Contrastive Aspect. – Manuscript.

Thesis for the Candidate's degree in Philology, Speciality 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2017.

A new stem-centered approach to the contrastive study of word-formation families with the tops of proper names in the Ukrainian and English Languages has been developed in the thesis. The register of onims (antroponims, ergonims and ideonims) has been arranged in the Ukrainian and English Languages, their word-formation families have been modeled and the derivative lexemes have been systematized according to the degrees of derivation; the structure of word-formation families have been presented and methods for creating derivatives of word-formation families with the tops of proper names in comparative languages have been discovered; the models of formation of onims derivatives on four degrees of derivation have been constructed; the structure of word-formation families have been compared. The common and distinctive features of word-building chains, word-formation paradigms, word-formation meanings, as well as methods and models of their creation have been described.

Keywords: word-formation family, tops of proper names, antroponims, ergonims, ideonims, word-formation chain, word-formation paradigm, word-formation meaning, derivative-words, degrees of derivation.